

Södertörns högskola
Journalistik och multimedia
Projektarbete i journalistik, HT 2005
Handledare: Christian Andersson
Examinator: Inger Orre
Slutseminarium: 2006-01-19

Se men inte höra

av Sophie Thomasson

Film och humor ger döva identitet

Att pendla mellan två världar

Nu får döva eget äldreboende

Överingress (217)	3
Reportage	
Film och humor ger döva identitet (15 472)	4
Personporträtt	
Att pendla mellan två världar (8 483)	12
Nyhetsartikel	
Nu får döva eget äldreboende (3 905)	17
Arbetsbeskrivning	19

Teckenspråket är ett minoritetsspråk. Det är bärare av en kultur som för de flesta hörande är okänd. På så sätt skiljer sig teckenspråkiga döva från andra handikappgrupper. I de dövas egen värld finns inget handikapp.

Film och humor ger döva identitet

60 minuters tystnad. En ensam godispåse prasslar i mörkret. Ägarinnan krossar chokladöverdragna jordnötter mellan tänderna. Några få kan höra publikens andetag. Men för majoriteten av besökarna är det precis som vanligt. Tyst.

– Fy fan, utropar en av teckenspråkstolkarna och stoppar den sista biten saffransbulle i munnen medan hon ögnar igenom kvällens program. Fy fan alltså, jag har varit audistisk. Det inser jag nu. Vilken hemsk makt.

Snöblandat regn faller över Birger Jarlsgatan. Hus nummer 37 gömmer sig bakom en byggnadsställning, ett par kvarter från Stureplan i Stockholm. Biografens snirkliga neonskyltsbokstäver sticker ut ur tältet av skyddsplast.

I entrén är det smockfullt av vinterjackor. Hälsningsgesterna dem emellan framkallar ett frasande sus blandat med sporadiska smackningar från mimande läppar. Alla verkar känna alla.

En trappa upp dominerar doften av kaffe i det lilla skrymslet bredvid Salong 2. Tolken tömmer sin kopp i en klunk.

– Som barn var det inte alltid jag orkade översätta allt som hände på släktmiddagarna för min mamma. Fan vilken hemsk makt man har, säger hon och springer ner för att möta den gästande regissören.

Stockholms dövfilmfestival på Folkets Bio Zita har nått sin höjdpunkt. Det är lördag kväll och Europapremiär för filmen ”Audism Unveiled”.

– **VID 21 ÅRS ÅLDER** blev jag hörande, säger Dirksen Bauman och väntar in reaktionerna.

Han kliar sig fundersamt i huvudet för att härma publikens förbryllade miner. En del skruvar osäkert på sig i sina blå fätöljer och konfererar med grannen.

– Jag föddes med egenskapen att kunna höra. Men det var först när jag började arbeta på ett studenthem för döva som jag förstod att jag var en så kallad hörande person.

Dirksen Bauman gör tummen upp följt av det amerikanska OK-tecknet där han står framför guldridan och försäkrar sig om att alla är med på hans resonemang.

Av en ren slump såg han annonsen i tidningen för 20 år sedan och sökte jobbet som föreståndare på dövskolan. Idag är han professor vid Gallaudet University i Washington, världens enda teckenspråkiga universitet.

Redan första skoldagen gav han sina studenter ett test. Frågan löd: Vad är audism? Ingen svarade rätt.

– Om det hade varit ett universitet bara för svarta så hade alla vetat vad rasism betyder.

Situationen var skrämmande. De döva själva kände inte till ordet för den diskriminering och det förtryck som utgör deras verklighet.

”En gång började alla i min familj att skratta mitt under middagen. Jag frågade vad de skrattade åt. Åh, det var inget roligt.”

Så löd en berättelse när ett hundratal döva delade med sig av sina upplevelser. Slutligen har hälften av intervjuerna klippts ihop till den timplånga dokumentären ”Audism Unveiled”.

Dirksen Bauman vaggar armarna i sidled och tecknar på internationellt teckenspråk att filmprojektet har blivit hans och studenternas spädbarn. Nu kan barnet äntligen få komma ut efter en lång tids värkar och upptäcka världen.

SVENSKA ÄR DET första språk som ”Audism Unveiled” har översatts till. Textremsan behövs fastän filmen är teckenspråkig eftersom teckenspråken är nationella. De är dessutom självständiga språk med egna ordförråd och egen grammatik.

Svenska teckenspråket är det primära språket för cirka 8 000 döva och bygger på språkliga symboler i form av ett eller flera tecken. Olika tecken utförs med en eller två händer och varierar beroende på handform, rörelse och läge. Genom ett riksdagsbeslut 1981 blev Sverige första landet i världen att erkänna teckenspråket som dövas modersmål.

I Europa har samhället försökt tvångsassimilera döva sedan 1700-talet. Så kallade oralister förbjöd teckenspråken i tron att de hämmar talförmågan och förstör hälsan. Man har bland annat hänvisat till teorin om att det som skiljer människan från djuren är att människan kan tala. Det latinska ordet för språk, *lingua*, betyder också tunga. Talet ansågs vara en gudagåva.

”När ett dövt barn är fött genomgår föräldrarna en sorgprocess. Ofta söker de svar i religionen eller tar hjälp av naturvetenskapen i ett försök att bota dövheten, vilket leder till både fysiska och psykiska ärr”, säger filmens berättarröst som emellanåt dyker upp i helfigur mot svart bakgrund.

”Jag är en människa, jag behöver inte lagas”, säger en pojke.

Ytterligare ett tiotal ansikten flimrar förbi och upprepar frasen ”jag är en människa”, somliga med mer bestämda handrörelser än andra.

Hemma i USA har ”Audism Unveiled” resulterat i demonstrationer för dövas rättigheter. En före detta student till professor Bauman har inlett en hungerstrejk i syfte att uppnå förbättrade villkor för dövas utbildning.

– Folk kommer fram efter filmen och vill prata. Hörande föräldrar till döva barn har börjat gråta när de inser hur mycket som gått förlorat genom att de aldrig lärt sig teckenspråk. Många tackar mig. Äntligen berättar någon deras historia.

FREDAGENS INVIGNINGSNUMMER när dövfilmfestivalen för sjätte året i rad går av stapeln består av Thorsten Andreassen. Iklädd purpurfärgad kråsskjorta och frackliknande mundering hoppar han upp på scenen framför den ännu oavtäckta bioduken.

– Hej, jag heter Thorsten. Det är inte mitt fel.

Han glömmet tillägga att hans persontecken är torsk, tecknat i form av ett pipskägg genom att man drar tummen och pekfingret i en båge ut från hakspetsen. Men publiken lockas till skratt även utan extrainformationen.

Persontecken baseras ofta på ens initialer eller något ord som är snarlikt namnet. De kan också komma till utifrån vad som kännetecknar personen, till exempel tofsar i håret eller tjocka ögonbryn. En och samma person kan ha flera persontecken som växer fram i olika kretsar.

Thorsten Andreassen brukar skämta om sitt namn oavsett om publiken består av döva eller hörande. Inför en döv publik nämner han även att han föddes som hörande barn till döva föräldrar och dessutom hade gulsot.

– Vilket misslyckande. Den får heta Thorsten.

Eftersom teckenspråket är hans andraspråk tvingas han be om hjälp för att teckna ordet för invigning. Publikfrieri.

– Det blir komiskt när jag gör fel och måste fråga. Den metoden funkar även utomlands, om jag är i Tjeckien försöker jag mig på lite tjeckiska.

Föreställningarna för döva brukar normalt vara tystare jämfört med i en hörande miljö. Men det finns alltid en och annan som utmärker sig genom att skratta ovanligt högt eller på ett speciellt sätt.

– Bland hörande kan man stanna upp och titta på den personen, genast förstår alla andra vad man menar och skrattar.

ATT NÅGON SKRATTAR mycket kan både ha en smittsam och störande effekt på de övriga åskådarna. Döva slipper å ena sidan påverkas av häcklare. För dem blir föreställningen ren.

– Jag tror att döva får ut mycket mer av en scenföreställning vad det än rör sig om.

Samtidigt kommer man inte ifrån saken av den audiella dynamiken. Applåderna är motorn som får Thorsten att gå igång, men döva applåderar ljudlöst genom att fladdra med händerna i luften.

Missförstånd uppstår dessutom lätt när man använder tolk. Skillnaden mellan vad som blir sofistikerad humor eller plump är ofta hårfin och kan ligga i röstläget.

– Mycket i teckenspråket nyanseras och förstärks genom det mimiska, säger Thorsten och kniper ihop ansiktet till ett russin. Man gestikulerar med hela kroppen och använder sig av blickar. Skulle jag göra samma sak bland hörande hade det sett konstigt ut.

Trots att teckenspråket har en egen sorts slang och dialekter knutna till dövskolorna blir det aldrig lika distinkt.

– Man kan ju inte teckna som en Karlstadbo pratar. Göteborgska är en stor fördel inom komik och lyssna på Thomas Pettersson, det är ju delvis halländskan som gör honom rolig.

Humorn i sig tror Thorsten är den samma, men döva kan driva hårdare med sig själva och sitt utanförskap. Som hörande kan han bara skämta om döva utifrån sin egen upplevelse.

– Det var kanon när jag var tonåring. Jag kunde gå ut precis när jag ville, för morsan hörde ju inte att jag gick.

Thorsten pekar på en man på första raden.

– Vad heter du?

Mannen svarar att han heter Jerzy.

– Jag vet hur det känns.

EN KOMPOTT AV kortfilmer avlöser varandra under dövfilmfestivalens tredje och sista dag. Regissören Katrine Talks finns representerad i form av den 16 minuter långa dokumentären ”Little Hands” som följer vardagen på ett danskt fritidshem för döva barn. Självt är hon mitt uppe i nästa film.

På produktionsbolaget Cosmo i Köpenhamn pryder affischen för 2005 års tv-julkalender ”Jul i Valhall” personalrummet.

– Vi ses!

Katrine Talks skrattar och tecknar till sin redigerare som liksom den inramade affischen befinner på andra sidan en glasvägg.

– Jag lär henne teckenspråk i samband med filmen vi gör. Fem tecken om dagen, förklarar Katrine och skrattar igen åt kollegan.

Kontoren på Cosmo ligger öde, utom ett. Där inne bildar horisontella staplar ett mönster på datorskärmen. Katrine släpper markören vid en stapel och ett klipp från hennes nya dokumentärfilm spelas upp på 32-tums-tv:n framför skrivbordet.

Lille Oscar sjunger ”Broder Jakob” omgiven av bubblor i badkaret. Han klappar med händerna så att skummet yr. Moster Katrine sjunger med. På toalettlocket sitter mamma Karen som inte deltar i aktiviteten. Hon är döv. Hennes snart treåriga son är hörande, liksom hennes syster.

– Hon blir en outsider även tillsammans med sin egen son. Det är ingen lätt situation, säger Katrine när filmsnutten är slut.

Den förra filmen ”Little Hands” får allting att verka kul och bra, vilket det också är i döv världen.

– Folk har blivit förvånade över att barnen inte beskrivs som handikappade eller fattiga offer. Istället handlar det om normala barn som leker kurragömma och säger roliga saker, enda skillnaden är teckenspråket.

Men om man som hörande ska försöka förstå döv kulturen kan man inte bara titta på döv kulturen i sig själv. Döv kulturen måste ses i relation till den hörande världen. Det är där problemen uppstår enligt Katrine.

– Att vara döv är som att vara utlänning i ett annat land. För de flesta döva är hörandeaspekten inte ett problem. Det är kommunikationen och att inte ha tillgång till information som blir problematiskt.

Därför gör hon den här gången en film om båda världarna och hur de två möts. Delvis eftersom hon själv är hörande.

– Jag tyckte att hörande i döv världen var en intressant vinkel. Att även visa vilka problemen är från en hörande persons perspektiv. Jag tänkte på min systers sons framtid. När man har ett hörande barn som växer upp i döv världen blir skillnaderna väldigt tydliga. Han är till exempel intresserad av musik.

FILMEN BÖRJAR SOM en berättelse om två systrar och hur det är att ha en döv syster och vara tvungen att agera tolk.

– Din roll i en persons liv överskuggas av en massa praktiska bestyr.

Katrine arbetade tidigare som teckenspråkstolk i sex, sju år och i familjen är det hon som talar mest flytande. På så sätt har hon blivit en medlare mitt emellan familjen.

– Under en middag får jag inte i mig särskilt mycket mat eftersom det är min plikt att tolka. I fall jag inte översätter vet jag att min syster känner sig utanför. Då måste jag ignorera att min syster är där. Därför blir det aldrig roligt när vi umgås med hörande personer.

Även Katrine känner sig utanför i döv världen.

– Jag kommer aldrig att vara en del av dem, jag är bara en syster till en döv person.

Döva upplever saker och ting visuellt. Det finns en visuell humor som hon inte alltid förstår. Deras sinnen är starkare och extra känsliga för rörelser. Katrines syster kan köra bil och ändå föra en hel konversation samtidigt. Hennes periferiseende är bredare.

– Sen när jag sitter bakom ratten måste jag ständigt påminna henne om att jag inte är döv. Sluta, jag kan inte se vad du säger. Och när vi var yngre försökte jag smyga på henne men hon upptäckte mig alltid ändå.

Att göra teckenspråkig film kan vara komplicerat. Hela tiden måste den som pratar synas i bild vilket medför att reaktionen hos personen som lyssnar uteblir.

– Fotografen och jag har haft en del problem. Han har filmat från ett håll som han tyckte var bra, men då har inte jag kunnat se vad personerna säger.

Dessutom förlorar känslomässiga situationer sin effekt när man inte kan ta närbilder. Bildutsnittet måste vara från midjan och upp.

DÖVSTADEN ÖREBRO har 1 500 döva invånare och i förrfjol beslöt man sig liksom Leksand för att ta efter huvudstadens dövfilmfestival. Då hade ryktet redan hunnit sprida sig till Malmö året innan.

Bio Roxy ligger mitt emot Örebros 700-åriga slott. Den karamellfärgade skriften ovanför ingången är ännu inte tänd, men innanför fönsterrutorna sprider armaturen ett varmt sken.

Framme vid första parkett kämpar några killar med att färdigställa en fem meter hög Oscarliknande staty i papper-maché. En i gänget försöker kasta upp huvudet i hopp om att det ska fastna på träramen som skjuter upp ur halsen på bjässen. Farten blir för hög och huvudet rullar över tre uppsättningar fingertoppar innan det åter landar i en trygg famn.

Cathrine Björkstrand som är ordförande i Dövas förening drar en suck av lättnad och tecknar att de borde hämta en stege.

– Statyn symboliserar teckenspråket och det visuella, förklarar hon två timmar senare när tolkarna har anlänt och det lyser i ögonen på maskoten som blickar ner på sina stora händer.

Tillsammans med killarna i klubben Visuell Film har Cathrine Björkstrand anordnat Sveriges första filmgala för döva, och om en halvtimme ska festklädda besökare strömma in genom portarna till den sedan länge utsålda tillställningen.

– Det här är succé. De 131 biljetterna tog slut på en vecka.

Ändå har efterfrågan på biljetter fortsatt och runt 150 personer får vänta till nästa år. Tolkarna blir tvungna att stå.

Filmfestivalen i Örebro är ensam om att dela ut priser. Under den första omgången av festivalen var tävlingen enbart avsedd för döva elever vid fyra olika gymnasieskolor. Då upptäckte arrangörerna att det fanns ett större intresse för de lokalt producerade filmerna än de som importerats från utlandet.

– Vi är nyfikna på varandras verk, säger Cathrine. Att det finns möjlighet att visa upp sina egna filmer på galan förhöjer spänningen.

För publiken har det stor betydelse om filmen är gjord av döva eller hörande personer.

– Det handlar om identitet, att någon av oss kan göra film istället för att hörande gör film åt oss.

LÅNGS SALONGENS sidoväggar sitter tolv filmaffischer upptejpade. En man med SVT-emblem på ryggen smyger omkring och dokumenterar förberedelserna. Ljudteknikern skriver ett meddelande till killarna i sitt anteckningsblock. De börjar mecka med några sladdar bakom papier-machéfiguren.

– Vi hade räknat med att få in sex tävlingsbidrag men istället blev det tolv, säger Joel Kankkonen från Visuell Film som själv tävlar med tre kortfilmer.

Kankkonen är ett affischnamn som snabbt blir bekant utmed träpanelen. Det finns en stark filmintresserad sida inom familjen och de många Kankkonens är syskon och kusiner.

Än har det aldrig gjorts någon teckenspråkig långfilm i Sverige men syftet med galan och filmfestivalerna runt om i landet är att motivera fler döva till att göra film.

– Tanken är att kvaliteten ska blir högre och högre tack vare konkurrensen. Nu lägger vi bara grunden.

Blir det som Joel hoppas får någon i hans team ta emot pris ikväll.

– Förut kände jag mig ganska säker, men nu vet jag inte hur det kommer att gå. Det kan ju även bli ett bakslag för oss.

– Jag har svaret här, säger Cathrine och plockar fram åtta guldkuvert ur kavajinnerfickan.

Hon ler hemlighetsfullt och stoppar snabbt tillbaka kuverten igen. Det är fortfarande några timmar kvar tills vinnarna ska avslöjas.

Att pendla mellan två världar

Folk trodde på Cecilia Ferm fastän hon är döv sedan födseln. Varje dag pendlar hon mellan sina två jobb: idrott- och SO-lärare i dövvärlden och basketproffs i den hörande världen.

– Den här tjejen spelar basket, säger Cecilia Ferm och nickar mot en av sina elever i datorsalen.

Tangentborden smattrar i jakt på information om Afrikas länder. Hon snurrar ett halvt varv på kontorsstolen för att hjälpa till med sökandet och tolken uppfattar inte vad Cecilia tecknar förrän händerna blir synliga igen.

– Ni spelar väl också basket killar? Och hon där borta har chans att komma med i landslaget. Det är jag som har lockat dem.

Någon från en annan klass skrattar och slår med handen i bordet för att fånga kompisarnas uppmärksamhet.

– Du måste tycka att det är tyst här jämfört med en vanlig skola.

Lampan i taket slocknar för en sekund. Vid strömbrytaren står en lärare och pekar på väggklockan som visar tio i tolv. Lunchrast.

– Jag är jättehungrig.

DET VAR I SAMMA lokaler, Manillaskolans gula 1800-talsgods på Djurgården, som en basketfrälst fritidsledare startade ett flicklag. Tolvåriga Cecilia hade talangen i blodet.

– Idrotten har varit en del av min uppväxt. Pappa spelade i landslaget för döva och som liten fick jag följa med på matcherna. Så man kan väl säga att jag har gått i hans fotspår.

Precis innan det var dags att packa väskan och flytta till riksgymnasiet i Örebro blev hon uttagen till Stockholms stadslag. Dit värvades stans tolv bästa spelare.

– Å vad roligt det kändes att jag kunde vara med bland de hörande och inte bara spela tillsammans med andra döva. Det fick mig att vilja satsa på en karriär inom basketen.

Första skoldagen i gymnasiet innebar träning med Nerike Baskets hörande B-lag direkt på kvällen. Efter passet frågade de om hon ville börja i A-laget redan nästa dag.

– Ja, det kan jag väl prova tänkte jag.

Hon måste räkna en stund.

– Har jag sex eller sju SM-guld?

Fyra skulle det i alla fall bli under tiden i Örebro, staden med Sveriges enda teckenspråkiga gymnasieskola. Boendeformerna som finns att välja mellan för skolans ungdomar är antingen fosterfamilj, elevhem eller egen lägenhet. Cecilia bodde hos en fosterfamilj.

– På helgerna ville jag hem till Stockholm och träffa mina föräldrar, men jag var tvungen att stanna kvar och träna med laget. Det var ovant i början.

HON TILLHÖR DEN första generationen döva som fått växa upp med skolundervisning på sitt eget språk och rätten att kostnadsfritt kunna anlita tolk i alla slags livssituationer.

Idag kan dock vart åttonde tolkuppdrag i dövta Örebro inte uppfyllas. Likaså när Cecilia skulle påbörja sina universitetsstudier blev det till att vänta en termin.

– Jag kom in direkt på Idrott och hälsa men fick läsa svenska istället. I svenskaklassen fanns det redan en annan döv så där var det lättare att få tolk.

Som student umgicks hon nästan enbart med hörande, fikade tillsammans med hörande och festade bland hörande. Skillnaden var stor.

– Sista året på universitetet ville jag ordna en avslutningsfest för hela klassen och eftersom hörande kräver musik på sina fester fick jag gå och köpa en stereo enbart för det tillfället. Men sen har jag använt den ändå, säger hon och ler åt minnet.

HÖRANDE PERSONER måste hon träffa en och en för att hon ska hinna titta på munnen och se vad de säger. Det blir aldrig några djupa konversationer utan mer ytligt småsnack.

– De måste i sin tur anpassa sig genom att tala tydligt, så det blir jobbigt för dem också.

I döv världen känner hon sig mer hemma och kan slappna av.

– Mina döva kompisar och jag har alla varit med om samma saker och förstår varandras bakgrund. När de går på släktträffar sitter de till exempel

ensamma och har ingen att prata med. Om jag är ute med mitt lag på middag får jag ofta bara höra korta sammanfattningar av samtalen. Då känner man sig självklart utanför.

Dessutom förstår Cecilia inte alltid vad de skrattar åt. Dövas humor har en stark koppling till teckenspråket och den visuella kulturen.

– Språket betyder jättemycket för oss och film och teater är viktiga delar i vår kultur. Om det finns en film med en döv skådespelare då vill man gärna se den.

Förut kunde medborgarna av majoritetssamhället reagera när de kom i kontakt med den visuella kulturen. Numera är folk medvetna om hur döva fungerar.

– Vi slipper bli uttittade på tunnelbanan och idag när jag skulle handla kunde tjejen som jobbade i affären teckna till mig med hjälp av handalfabetet.

Men för en del hörande är det fortfarande konstigt att döva vinkar eller bankar i bordet. De förstår inte att det handlar om att känna vibrationerna.

POKALER OCH MEDALJER med blågula band trängs i en flyttkartong inne i kuben av hönsnät. Förrådet som ligger tvärs över hallen från Cecilias en och en halva står med dörren på glänt.

– Här är priset för världens bästa dövidrottare, säger hon och försöker rota fram en glasstatyett ur lådan men ger upp eftersom det är bråttom till bussen.

Hon har fått utmärkelsen två gånger, år 2001 och 2004.

– Ibland förstår jag det knappt själv för det finns ju jättemånga duktiga idrottare. Det känns som att jag har fått något tillbaka för all träning jag har lagt ner.

Förhoppningsvis kan hennes framgångar inspirera döva ungdomar till att satsa på idrott.

– De kan ju om de vill. Men många tycker att det är svårt att komma in i hörande lag på grund av kommunikationsproblemen och slutar trots att de är duktiga.

Själv kämpade hon med att läsa på läpparna under första året. En vana som utvecklas automatiskt när man blir tvungen att förstå vad de hörande

säger. Sedan fick laget en ny lagkapten som var intresserad av att lära sig tecken. På så sätt påverkade hon de andra spelarna och till slut kunde fler och fler teckna.

Cecilia läser bakom sig innan hon faller upp huvan på sin stora täckjacka. Tygmärket på bröstet visar vem hon tillhör: Vikings, som i Solna Vikings.

– Egentligen brukar jag cykla men nu är det för kallt.

I SKYDD AV BUSSKUREN berättar hon om gårdagens laserbehandling som ska läka hennes hälsena. Fem minuters smärtsamt tryck på senan för sjuhundra kronor. Hon har aldrig tidigare varit skadad.

– Jag är 30 år gammal men känner mig som 25, skrattar hon och tycker att det har varit tråkigt att behöva vila de senaste dagarna.

– Alla i familjen håller på med idrott, fortsätter hon när bussen rullar genom Sundbyberg.

Tre halvsyskon på mammas sida och ytterligare tre på pappas. Dagen då hon själv skaffar barn ska de också få en boll.

– Där ligger min gamla lägenhet, säger Cecilia och pekar på ett mintgrönt hus. Solna frågade flera gånger innan jag till slut sa ja och flyttade hit från Örebro. Då hade jag nära till hallen.

Det är nästan så att hon glömmer gå av vid rätt hållplats. Hon formar högerhanden till en pratande mun och menar att hon snackar alldeles för mycket. Annars blir hon ofta trött av att tala svenska, något som döva lär sig under skoltiden. Men hon blir aldrig trött i händerna av att teckna.

MED HJÄLP AV hörapparaten bakom örat kan Cecilia uppfatta vissa ljud vilket gör det lättare att tala och tyda läpprörelser. Hon kan också lyssna på musik i sin mp3-spelare så länge volymen står på max. Bäst är musik med mycket bas och trummor, till exempel techno.

– Många undrar i fall döva kan dansa. Det är bara att känna takten i kroppen och så följer man den. När jag var liten älskade jag Carola. Jag ville bli sångerska och dansare, fast det gick ju inte.

Att spela basket med hörapparaten på är inte problemfritt. Efter ett tag börjar det låta konstigt eftersom batteriet inte tål svett dropparna.

– Och en gång tappade jag min hörapparat så att domaren fick bryta mitt i matchen och leta efter den. Den piper nämligen jättestarkt så fort man tar

ut den ur örat. De döva i publiken tyckte att det var roligt, men för mig var det väldigt pinsamt.

Signalen från domarens visselpipa är inte nödvändig för att hon ska kunna räkna ut att det är avblåst under en match. Ibland händer det dock att hon dribblar vidare mot korgen utan att märka att de andra spelarna har stannat upp.

I VASALUNDSHALLENS omklädningsrum hejar Cecilia på lagkamraterna. Ett kramkalas uppstår när det kommer fram att nyförvärvet från Litauen fyller 35 år idag.

– Fyller hon år? tecknar Cecilia till en kompis som sitter bredvid och knyter skorna.

Hon reser sig och låtsas vilja tömma sin vattenflaska på födelsedagsgris-en. Istället ger även hon henne en kram.

Efter passningsövningar och skotträning samlas spelarna i planens mitt-cirkel. Alla sjunger ”Ja må hon leva”. Både på svenska och på teckenspråk.

Nu får döva eget äldreboende

Möjligheten till vård och omsorg på sitt eget språk blir verklighet för Stockholms döva och dövblinda äldre. Till hösten år 2007 ska ett teckenspråsanpassat äldreboende stå klart. I Malmö visar erfarenheterna att teckenspråkigt boende ger högre livskvalitet.

– Det betyder oerhört mycket. Att kunna kommunicera med personalen och andra boende skapar trygghet, säger Elisabeth Hagberg från Sveriges Dövas Riksförbund, SDR, som är huvudman för projektet i Stockholm.

Enligt SDR är behovet av teckenspråkig miljö stort. Idag tvingas de äldre döva bo kvar hemma utan socialt nätverk, eller integrerat i vanliga serviceboenden där personalen inte kan teckenspråk.

– Problemet är okunskap. Många förstår inte hur viktigt det är att döva får vård och omsorg på sina villkor.

SDR har kontaktat 200 personer över 55 år från sitt medlemsregister för att undersöka intresset. Hittills har förbundet fått in 98 önskemål om de 50 till 60 seniorlägenheterna som ska byggas i stadsdelen Älvsjö. Därtill kommer äldreboendet att tillhandahålla 32 vårdplatser med dygnetruntomsorg.

– Betoningen kommer att ligga på den visuella miljön med till exempel hissar av glas, säger Elisabeth Hagberg. Alla dörrar ska öppnas inåt så att man inte smäller upp dörren på någon som går utanför och tecknar.

Bildtelefoner och porttelefoner med bildskärm, samt larm med speciella varseblivningssystem kommer att ingå i den tekniska utrustningen. Boendet i Älvsjö blir därmed Sveriges andra moderna äldreboende för döva.

Enda teckenspråkiga boendet som finns i nuläget är Lindängelund vårdboende i Malmö. Här gjorde kommunen om en befintlig avdelning med 10 platser till dövboende i mars 2004. Hälften av personalen är själva döva.

Övrig personal har utbildats i teckenspråk och dövas kultur.

– Personalen måste förstå de kulturella skillnaderna, varför döva reagerar på ett visst sätt, säger Ewa Jakobsen, projektansvarig och enhetschef i Fosie stadsdel.

I Skåne pågår samtidigt projektet ”Tecken för livskvalitet” som erbjuder äldrevägledare för teckenspråkiga döva och dövblinda.

– Vi tar kontakt med ensamma och isolerade personer, säger Annette Rubin som tillsammans med sin kollega utgör den första kullen av äldrevägledare.

Kommunerna känner ofta inte till sina döva invånare. Äldrevägledarnas uppgift är därför också att informera och utbilda personal inom exempelvis hemtjänsten.

– Äldre döva är vana vid att stå tillbaka och vara tacksamma. De ställer inga krav eller säger vilka behov de har, säger Annette Rubin. När de träffar hörande ler de och försöker visa upp en god sida.

De äldre döva är inte heller medvetna om sina rättigheter.

– En äldre kvinna slutade gå till dövföreningen efter att hon hade brutit höften. Hon visste inte att hon kunde få färdtjänst.

Som gammal kan det vara svårt att hänga med när en tolk översätter. Har man gått i skolan på 1920-talet då teckenspråket inte var tillåtet är det ännu svårare.

– Man börjar kanske fundera, vad sa nu läkaren egentligen. Eftersom tolken måste vara neutral försöker vi vara med vid sådana situationer och förklara.

Annette Rubin besöker Lindängelund vårdboende en gång i veckan och har aktiviteter tillsammans med de äldre. Det kan vara att spela bingo, läsa böcker av döva författare, leda diskussioner kring olika teman, till exempel döden, eller bara berätta skvaller från dövföreningarna runt om i Skåne.

Försöket med ett anpassat äldreboende för döva har fått positiv respons, men till en början fanns det en viss oro.

– När jag skulle flytta hit var jag mycket tveksam, säger Kjell Andersson, 91 år, men nu har jag bott här i två år och jag är nöjd. Det finns andra döva som jag kan prata med och även de hörande kan teckenspråk.

Sonja Jönsson, 85 år, håller med. Hon bodde tidigare i en egen lägenhet i Malmö.

– Jag trivs jättebra. Det är skönt att kunna prata teckenspråk med alla här och många av oss är vänner som har känt varandra sen innan.

Arbetsbeskrivning

Ämnesval

Av någon anledning kom jag att tänka på Cecilia Ferm som jag hade hört talas om eftersom hon spelar basket i Solna Vikings och dessutom är döv. Då slog det mig att jag inte hade en aning om hur den döva världen fungerar.

Som hörande reflekterar man sällan kring att man är en hörande person. Först när vi kommer i kontakt med dövvärlden blir det uppenbart. Därför tror jag inte heller att många tänker på att teckenspråket till exempel är ett självständigt språk och att svenska är dövas andraspråk.

Döva är en språklig minoritet med en egen kultur jämförbar med vilken annan kultur som helst. Jag ville ta reda på mer om dövkulturen.

Syfte

Syftet med artikelserien är att berätta om en värld som de flesta hörande aldrig har upplevt. Jag har försökt beskriva skillnaderna mellan dövvärlden och majoritetssamhället. Vad händer när de båda världarna möts?

Artiklarna passar för publicering i en större tidnings helgbilaga eftersom ämnet ändå är relativt okänt. Reportaget skulle även kunna stå självständigt i en kultur- eller samhällstidskrift såsom Re:public Service eller Arena.

Research

Mitt researcharbete har främst gått ut på att intervjua personer som har en koppling till dövvärlden. Både döva och hörande.

Jag började med att kontakta Stockholms Dövas Förening och träffade Gunilla Wågström Lundqvist och Ylva Björklund som är eldsjälarna bakom Stockholms dövfilmfestival. Genom dem fick jag viktig bakgrundsfakta till reportaget.

Att få tag på intervjupersoner till texterna har inte varit helt lätt. E-post och i vissa fall SMS var det enda sättet för mig att ta kontakt med de döva, vilket ibland innebar att det tog ganska lång tid innan jag fick svar.

Vinkel, form och gestaltning

Eftersom teckenspråket är kärnan i dövas kultur blir det också den centrala delen i artikelserien. Detta tillsammans med de kommunikationssvårigheter som blir tydliga i mötet mellan personer från olika världar.

Etiska problem

Jag har inte stött på några etiska problem. Innan varje intervju har jag varit noga med att förklara mitt syfte och alla intervjuade har informerats om att arbetet åtminstone kommer att publiceras på högskolans hemsida.

Citatkontroll

Texterna har skickats till respektive intervjuperson efter hand som de blivit klara. Samtliga har fått möjlighet att läsa den artikel där de själva medverkar, med undantag för Dirksen Bauman, Kjell Andersson och Sonja Jönsson.

Dirksen Bauman fick enbart läsa de delar som handlade om honom eftersom jag inte kunde översätta hela reportaget till engelska. Kjell Andersson och Sonja Jönsson från Lindängelund vårdboende har inte fått kontrollera sina citat. Däremot har Annette Rubin som var närvarande vid tillfället för intervjun godkänt artikeln.

Till de längre intervjuerna med Cecilia Ferm och Katrine Talks har jag använt bandspelare. Katrine Talks fick läsa reportaget på svenska.

De som inte har svarat är Elisabeth Hagberg och Joel Kankkonen.

Källförteckning

Intervjuer

Annette Rubin, Lindängelund vårdboende i Malmö (2005-12-22)

Cathrine Björkstrand, Visuell filmgala i Örebro (2005-12-03)

Cecilia Ferm, Manillaskolan i Stockholm (2005-11-15) och Vasalundshallen i Solna (2005-11-30)

Dirksen Bauman, Stockholms dövfilmfestival (2005-11-27)

Elisabeth Hagberg, Sveriges Dövas Riksförbund (2005-12-15 telefon)

Ewa Jakobsen, Lindängelund vårdboende i Malmö (2005-12-20 telefon)

Gunilla Wågström Lundqvist och Ylva Björklund, UR (2005-11-01)

Joel Kankkonen, Visuell filmgala i Örebro (2005-12-03)
Katrine Talks, Cosmo Doc i Köpenhamn (2005-12-21)
Kjell Andersson, Lindängelund vårdboende i Malmö (2005-12-22)
Sonja Jönsson, Lindängelund vårdboende i Malmö (2005-12-22)
Thorsten Andreassen, Stockholm (2005-12-01)

E-post

Cathrine Björkstrand (2005-12-12)
Cecilia Ferm (2005-12-29)
Joel Kankkonen (2005-12-07)

Besök till reportaget

Cosmo Doc i Köpenhamn (2005-12-21)
Stockholms dövfilmfestival (2005-11-25 – 2005-11-27)
Visuell filmgala i Örebro (2005-11-03)

Litteratur

Päivi Fredäng: ”Teckenspråkiga döva – Identitetsförändringar i det svenska dövsamhället”, Gondolin (2003)

Artiklar och rapporter

Sveriges Dövas Riksförbund: ”Stockholmsprojektet – För ett äldreboende i Stockholm för döva och dövblinda” (2004)
Dövas Tidning: ”Värsta tolkbristen i Örebro” (Nummer 8 2005)

Internet

Nationalencyklopedin: ”dövas teckenspråk” (2005-12-14) www.ne.se
Manillaskolan (Specialskolemyndigheten) www.spm.se
Sveriges Dövas Riksförbund www.sdrf.se
Örebro kommun www.orebro.se